

Apotheker i Provindserne under Christian den 3die og Frederik den 2den.

Medens det her kun skal berøres, at der i 16de Aarhundrede og tildels tidligere¹⁾ fandtes Apotheker i enkelte af de betydeligere Byer i Hertugdømmet Slesvig, navnlig i *Slesvig* og *Haderslev*,²⁾ skulle vi derimod dvæle lidt udførligere ved de Apotheker, som inden Frederik II.s Død grundedes i enkelte danske Provindsbyer.

Forrest i Rækken staar uden Sammenligning *Odense*, ikke mindst fordi Apotheket her synes at have haft et fastere Grundlag at hvile paa og en betydeligere Virksomhed end noget af de andre Provindsapotheker.

Christian III.s Livlæge *Cornelius Hamsfort* fik allerede 1549 Bevilling paa at drive Apothek her.

Denne Mand var en Nederländer af Fødsel, og hans Slægt stammede sikkert oprindelig fra Byen Amersfort i Provindsen Utrecht; om hans Ungdom, Studier og Uddannelse er intet bekjendt.

¹⁾ Se foran S. 27. ²⁾ »I Byen Slesvig blev ubestridelig det første offentlige Apothek [i Hertugdømmet] anlagt (1500?), og det forsynede ikke blot den nærmeste Omegn med de fornødne Lægemidler, men sandsynlig begge Hertugdømmerne. Senere hen (1544) blev et Apothek anlagt i Haderslev« (Schmidt: Hist. Taschenbuch über die Entstehung der Apotheken, 2te Ausg. III, 43). I Slesvig nævnes hos Schmidt (III S. 81) en Række Apothekere i der 16de Aarhundrede, i Haderslev var Antonius Bathe eller Battus Apotheker i en Aarrække (Danske Samlinger 2 R. IV., 252). Apotheket i Haderslev synes at have været særlig godt forsynet, da det oftere omtales, at Kongens Apotheker lod hente det fornødne derfra (se t. Ex. foran S. 48 og Kanc. Brevbøger 1571—75, S. 354).

Den første Efterretning om ham findes i Cort Axelsens Tidstavle, hvor der under Aaret 1538 læses: „Cornelius Hamsfort bliver kgl. Ms. Physicus.“ Den næste Efterretning findes i Bartholins Cista med. S. 77, hvor der meddeles følgende: „Cornelius Hamsfort, Regius Physicus, Rectore D. Johanne Bugenhagio 1539 in matriculam inscriptus.“ Med Stillingen som Chr. III.s Physicus forbandt han tillige Stillingen som Hofapotheker, hvilket fremgaar af en tydsk Bestalling, der i Oversættelse lyder, som følger:

„Vi Christian o. s. v. gjøre alle vitterligt, at vi have beskikket og antaget Cornelius Hamsfort til vor Apotheker, saaledes at han skal følge os ved vort Hof, saavel i Riget som i Fyrstendømmerne og udenlands, tjene os tro, og i Særdeleshed give flittig Agt paa vort og vor højtelskede Gemalindes og det unge Herskabs Liv og Sundhed, og i alt, hvad han veed, der tjener til Legems Sundhed, skal han, naar han bliver spurgt derom, anvende sin bedste Flid. Ligeledes skal han trolig vogte paa og i saa Maade tillave alt, hvad vi, vor Gemalinde og det unge Herskab vil tage ind af de Lægemidler, han har i Forvaring, som han kan forsvare det for Gud og os, og som det sømmer sig og vel anstaar en ærekyr Mand. Derhos skal han trolig fremme vor Nytte, Gavn og Bedste, og desuden, saavidt det staar til ham, hjælpe til at forebygge og afværge vor Skade og Fortræd. Og eftersom bemeldte Cornelius vil faa daglig Ud- og Indgang i vort Kammer, skal han, hvis han paa den Maade faar noget hemmeligt at tale, høre eller læse, ikke meddele det til nogen, men bevare det indtil sin Grav („pis in sein grubenn“). Til Gengjæld ville vi aarlig lade give og overrække bemeldte Cornelius som Løn 100 Guldgylden i Guld, en god, ærlig Klædning og en Hofklædning til hans Tjener, dertil lade ham forsyne med Spise og Drikke fra vort Kjøkken og Kjælder paa sømmelig Maade. Hvad bemeldte Cornelius maatte til Nødtørft fortære i vort Ærende eller paa Rejser, ville vi ogsaa erstatte, vederlægge og betale ham, forsaavidt nævnte Fortæring beviselig og øjensynlig har været nødvendig. Forøvrigt skal han heller ikke tjene os længer, end det behager os eller ham. Vi ville ogsaa da, naar han ikke er til Sinds at tjene længere,

og Tiden er udløben, lade gjøre Afregning med ham og naadigst give ham sin Betaling, altsammen trolig og redelig. Til Bekræftelse o. s. v. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn, Michelsdag" (1540).¹⁾

Af denne Bestalling fremgaar det, at Hamsfort altid skulde være i Kongens Omgivelser, hvilket medførte idelige Rejser, da Kongen paa hin Tid hyppig færdedes rundt omkring i Landet; men det nære Forhold til Kongen og Hoffet medførte ogsaa en lettere Adgang til forskjellige Begunstigelser, særlig Benaadningen med en Række kirkelige Len. Saaledes blev „Cornelius, kgl. Maj.s Apotheker“ 5. Sept. 1540 paa Livstid forlenet med Sct. Michels Alter og Vikarie i Roskilde Domkirke.²⁾ Senere fik han tillige Sct. Nicolai Alters Vikarie ved samme Kirke.³⁾ Den 24de Maj 1543 forlenede Kongen ham med „vor og Kronens Gaard og Residens, som Hr. Jens Jonsen sidst i Væрге og Forlening havde, og hidtil haver ligget til St. Birgitte Alter i vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, vesten bag St. Peders Kirke.“⁴⁾

I det sidstnævnte Brev betegnes Hamsfort som Doctor, et Vidnesbyrd om, at han ikke længe før maa have erhvervet Graden, vistnok ved Universitetet i Rostock, ved hvilket han 1543 vides at være bleven immatrikuleret.⁵⁾ Samtidig betegner Kongen ham ogsaa som „vor Livdoctor“. — Apothekervirksomheden agtede Hamsfort dog ingenlunde at opgive; men da han vistnok følte, at den ikke kunde faa nogen ret Art, saa længe han var indskrænket til at laborere i de ufuldkomne Lokaler, som paa de kongelige Slotte kunde indrømmes ham til dette Formaal, ikke at tale om, at den idelige Omflytning med hans Apothekersager fra det ene Slot til det andet let maatte volde Forvirring og i ethvert Tilfælde havde sine store Ulemper, saa var det et stort Fremskridt for hans pharmaceutiske Virksomhed, at han ved Kong Christian III.s Gunst 1549 opnaaede at faa et fast Officin midt i Riget, hvorfra han til enhver Tid kunde lade hente, hvad han behøvede til Hoffets Fornødenhed under

¹⁾ Rørdam: Historiske Kildeskrifter I, S. 668—69. ²⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50, udg. af Erslev og Møllerup, S. 135. ³⁾ Rørdam: Kbhvns Univ. Hist. IV, S. 232. ⁴⁾ Rørdam: Kbhvns Univ. Hist. IV, S. 131—2. ⁵⁾ Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen 1740, S. 79.

dets skiftende Ophold, der paa hin Tid særlig vare knyttede til Slottene i Kjøbenhavn, Nyborg og Kolding. — Kongen overdrog nemlig ham og hans Efterkommere den forrige katholske Bisp Jens Andersen Beldenaks Gaard i Odense, mellem Sct. Knuds Kirkegaard og Flakhavn, paa det Vilkaar, at han der skulde oprette et Apothek, der samtidig erholdt et fordelagtigt Privilegium, som følgende Kongebrev viser:¹⁾

„Vi Christian etc. G. a. v., at efterdi vi forfare, at mærkelige Brøst findes her udi Riget for Doctores udi Medicinen og paa gode Apotheker, saa at, naar nogen af Rigens Indbyggere eller andre her udi Riget fange nogen Sygdom, da bortdø mange af Forsømmelse: Da paa det slig Brøst her i Riget ikke findes skal, have vi forordnet en vor Gaard, liggende udi vor Kjøbsted Odense mellem Sct. Knuds Kirkegaard og Flackhafn, med et muret Hus og Gaardsrum, udi Længden og Breden, som os elsk. Dr. Cornelis Hamsfort, vor Livartz, nu udi Væрге haver, som her efter altid skal blive et Apothek, og en Apotheker altid skal udi bo, som (∴ hvor) kan findes fal, hvad som til Lægedom bruges og behov gjøres og er at bekomme. Og have vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og for Troskab og villig Tjeneste, som forn. Dr. Cornelis os og vore Under-saatter hidtil gjort og bevist haver, og herefter troligen gjøre og bevise maa og skal, undt og tilladt Dr. Cornelis, at han og hans ægte Børn og Afkomme maa og skulle have, nyde, bruge og beholde forskr. Hus, Gaard og Apothek, al den Stund og saalænge forn. Dr. C. og hans Børn og Afkomme til ere. Og skal forn. Dr. C. og hans Børn og Afkom, hvilken som samme Hus og Gaard tilkommer, være forpligtet til at holde udi samme Hus et godt Apothek med allehaande Urter og andet, som paa et Apothek bør at være, saa at naar vore Doctores in Medicinis, som vi have hos os, eller andre her udi Riget noget behøve til Lægedom, at de da kunne det der bekomme for et skjelligt Værd. Og skal det være tilladt Kjøbmænd, Kræmmere og andre der udi Odense at sælge Sukker, Ingefær, Peber og andre Urter efter gammel Sædvane. Dog skal ingen Kræmmer eller Kjøb-

¹⁾ Jvfr. Engelstoft: Odense Bys Historie, 2den Udg. S. 182 f.

mand maa sælge der udi Byen nogle tilgjorte Lægedomme, som kaldes composita, uden forn. Dr. Cornelius og hans Afkomme, forn. Apothekere udi Odense. Og skal forn. Dr. C. og ligesaa hans Børn og Afkomme, hvilken som bor paa samme Apothekergaard og Apothek opholder, være fri for Landsknægtehold og anden Odense Bys Tyngge, og alligevel være ham frit for at bruge sin Næring og Bjergning med Kjøbmandshandel baade uden- og indenbys, som andre Borgere, dér boendes ere. Og dersom forn. Dr. C.s Børn og Afkomme ikke nogen af dem saa duelige ere, at kunne selv forstaa samme Apothek, da skulle de være forpligtede at holde der en god og duelig Apotheker, som kan forestaa samme Apothek, paa det at samme Apothek kan saa meget desbedre ved Magt holdes. Skete det og saa, at forn. Dr. C. og hans Børn og Afkomme ikke ved Magt holder samme Apothek, saa at Doctores og Apothekere, som da ere her udi Riget, kunde kjende, at mærkelige Brøst findes, da skal dette vort Brev dermed være forbrudt, og samme Hus forordineres til en anden Apotheker, som det vil og kan ved Magt holde, dog at forn. Dr. Cornelis og hans Børn og Afkomme beholde, hvad de haver der indført. Thi forbyde vi o. s. v. Dat. Kjøbenhavn Torsdagen næst efter Paaskedag 1549.⁴¹⁾

Skjønt Privilegiet først blev udstedt 1549, havde Hamsfort dog maaske allerede siden 1547, da Kongen købte den nævnte Gaard i Odense, været i Virksomhed her, og herfor kan den Omstændighed tale, at den 7de April 1547 var han bleven forlenet med Vingodset i Fyn,²⁾ hvilken Forlening medførte Forpligtelse for Besidderen til at forsyne Kirkerne med Vin og Brød ved Altergangen, en Forpligtelse, som passede godt for en Apotheker, da det var almindeligt, at Apothekerne ogsaa handlede med Vin.

Da Hamsfort, paa Grund af sin Stilling som Livlæge, ofte var paa Rejser, kunde han iøvrigt ikke til Stadighed selv passe Apotheket, og maatte derfor have dygtige Svende. Som saa-

¹⁾ Rørdam: Historiske Kildeskrifter I S. 674—6. ²⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50, S. 345.

danne kan nævnes hans Fætter Johannes Hamsfort, der vistnok i mange Aar har været ham en tro Medhjælper og vel egentlig har været den, der forestod Apotheket, samt Johan Klobweck og Adam Apotheker, hvilke sidste to han dog maatte skille sig af med, fordi de havde religiøse Anskuelser, der afveg fra den i Landet herskende lutherske Lære.¹⁾ En anden af Hamsforts Medhjælpere, Clement Small, omtales i et Kongebrev fra 1561, hvori det paalægges Mogens Gyldenstjerne, Statholder paa Kjøbenhavns Slot, at give ham fri Underholdning paa Slottet i 2 Aar, da han agtede sig til Universitetet for at studere.²⁾ Navnene paa alle disse Personer synes at tyde paa, at de vare Udlændinge ligesom Hamsfort selv.

Skjønt det maa antages, at Hamsforts ydre Vilkaar vare betydelig forbedrede ved det ham tildelte Apothekerprivilegium, og han 1550 desuden var bleven forlenet med Kongetienden af af Munkebo Sogn i Fyn, og Aaret efter med 21 til Krongodset hørende Bøndergaarde i Fyn,³⁾ vedblev han dog indtil videre at oppebære den Aarsløn, som ved Bestallingen af 1540 som Hofapotheker var ham tillagt. Dette fremgaar nemlig af Rente-mesterregnskabet, hvori det hedder: „Givet Doctor Cornelius hans Besoldning, som kgl. Maj. hannem skyldig var for dette forløbne Aar 1557 — 200 Mark lybsk (o: 103 Daler 7 Sk. lybsk)“. Dertil føjes „70 Daler 8 Sk. 2 Pennig danske betalt Dr. Cornelius, som kgl. Maj. hannem skyldig var for Urter og Asterdie, efter hans Registers Lydelse.“⁴⁾ Af det samme Regnskab fremgaar for øvrigt, at Hamsfort ikke var den eneste, der forsynede Hoffet med Apothekervarer, da der nævnes følgende andre Apothekere, som modtog Betaling af den kgl. Rente-mester for leverede Varer til Hoffet: Jost Apotheker, Willum Apotheker i Kjøbenhavn og Hans Apotheker i Slesvig, samt desuden Arnt Falkam (Falenkamp) i Kolding, hvilken sidste dog neppe var oplært Apotheker, men var en Handelsmand fra Westphalen, der havde nedsat sig i Kolding og til Tider

¹⁾ Rørdam: Hist. Kildeskrifter I, S. 676—7. ²⁾ Rørdam: Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621 IV, S. 173—4. ³⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—55, S. 43. ⁴⁾ Rørdam: Hist. Kildeskrifter I, S. 670 Not.

forsynede Hoffet, naar det opholdt sig paa Koldinghus, med saadanne Varer, som dengang endnu jevnlig regnedes for Apothekervarer, medens de nu vel vilde blive betragtede som almindelige Kolonialvarer.¹⁾

Af Optegnelser fra samme Tid ser man for øvrigt, at Hamsfort forestod eller gav Optegnelse paa de betydelige Indkjøb af „Specerier“, som i Udlandet gjordes til Hoffets Forbrug.²⁾

Fra Aaret 1549 (eller maaske allerede fra 1547) af maa det antages, at Hamsfort har haft fast Bolig i Odense, skjønt han endnu jevnlig færdedes paa Rejser med Hoffet og blandt andet ofte i længere Tid opholdt sig paa Koldinghus. Kong Christian III bevarede sin Yndest og Tillid for ham til det sidste. I Kongens sidste Leveaar havde Hamsfort den Ære at have Majestæten til Gjæst i sit Hus, som det fremgaar af følgende Notits i Rentemesterregnskabet for 1558: „Den 6. Juli efter kgl. Maj.s Befaling givet Doctor Cornelii Piger udi Odense 1 Daler, som kgl. Maj. skjænkede dem den Aften, Hans Naade var udi den Urtehave hos Biskopgaarden.“³⁾ Den nævnte Gaard var netop den, Kongen havde overladt Hamsfort, og om Urtehaven tør vi sikkert antage, at den har været noget i sin Tid udmærket, hvor Lægedomsurter med Flid opelskedes,⁴⁾ ligesom Tilfældet var med den navnkundige Have, som Claus Urne havde anlagt ved sit Herresæde Beltebjerg i Skaane.

Neppe et halvt Aar efter dette Besøg stod Hamsfort ved sin Konges Dødsleje paa Koldinghus 1. Jan. 1559, og da den fangne Kong Christian II faa Uger derefter døde paa Kalundborg Slot, fik Hamsfort tillige med Mester Jacob „Wundartz“ den Opgave at balsamere Liget.⁵⁾

¹⁾ Jvfr. Danske Saml. 2. R. VI, 246. ²⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—55. S. 27. ³⁾ Rørdam: Hist. Kildeskrifter I S. 682. ⁴⁾ I et Brev, dateret Kolding 29. Nov. 1553, skriver Hamsfort til en ung Ven, der studerede i Wittenberg, om at skaffe ham Exemplarer af en Plante (Scordeum), der voxede paa et nærmere angivet Sted i Omegnen af Byen (anf. Skr. I, S. 724). ⁵⁾ Krag og Stephanius: Chr. III.s Hist. S. 392—8. Svaning: Chr. II, Udgaven af 1658, S. 538—9. Ny kirkehistoriske Saml. V, 256.

Kong Christian III.s Død gjorde indtil videre ingen Forandring i Hamsforts Stilling til Hoffet, og da Enkedronning Dorothea satte megen Pris paa ham, maatte han gjentagne Gange ledsage hende, naar hun besøgte sin Datter, Churfyrstinde Anna i Sachsen. Ved et Besøg her 1561 havde han en skarp Strid med en Læge ved det chursachsiske Hof, som det lykkedes ham at faa fjernet, efter at han i en Disputats med ham i Churfyrstens Nærværelse havde godtgjort hans Løgnagtighed og Uvidenhed. Kong Frederik II viste Hamsfort sin Yndest ved i August 1561 at gjøre hans Bryllup, da han efter sin første Hustrus Død ægtede Magdalene Payens, Enke efter den kongl. Raad Bernard Wigbold Fries; samtidig gjorde Kongen ogsaa Hamsforts ældste Datters Bryllup med den kongl. Raad Hieronymus Thenner. 1563 forlenedes Hamsfort med et Kanonikat i Aarhus og et Vikariat i Kolding, som Christian III allerede 1554 havde givet ham Ventebrev paa, men som først nu var blevet ledigt ved den hidtidige Besidders Død. Efterat have faaet disse Forleninger ophørte den Oppebørsel af en fast Pengeløn, som Hamsfort hidtil havde nydt, og han trængte da heller ikke til den, da Forleningerne indbragte ikke saa lidt mere end den ham oprindeligt tilsagte „Besoldning“. ¹⁾)

Eftersom Hamsfort ældedes, forblev han mere i Rolighed ved sit Apothek i Odense, til Bedste for hvilket han 1575 lod indrette et Laboratorium i en dertil opført Taarnbygning. ²⁾) Han døde den 8de Marts 1580, vistnok i høj Alder. I det oldnordiske Museum gjemmes endnu den Indskriftsplade, der i sin Tid fandtes paa hans Kiste. ³⁾)

Apothekervirksomheden i Odense fortsattes af hans Søn, den yngre *Cornelius Hamsfort*. Denne var født 6te Maj 1546 i Kolding af Faderens første Ægteskab med Mericke eller Maria Splenters fra Husum. Efter sit Fødested betegner han sig selv som „Cimber“. Hans Navn er særlig knyttet til en Række overordentlig flittige og fortjenstlige Granskninger i Danmarks Historie. Under sine Studier i Udlandet, særlig i Padua, havde

¹⁾) Rørdam: Hist. Kildeskrifter I, 679 f. ²⁾) Engelstoft: Odense Bys Hist., 2. Udg. S. 183. ³⁾) Antiquariske Annaler II, 333.

han dog ogsaa lagt sig efter Medicin og Pharmaci, og havde erhvervet Licentiatgraden i Lægevidenskaben, inden han paa Grund af Faderens Sygdom og Død maatte afslutte sine Studier udenlands for at indtræde i dennes Plads som Læge og Apotheker i Odense, i hvilken han forblev i en meget lang Aarrække. Paa Grund af hans overvejende historiske Interesser kan det betvivles, at han selv har laboreret i sit Apothek, da det vides, at han havde kyndige Medhjælpere. Saaledes kan nævnes en Apotheker Caspar Timmon, der døde i Odense 11te Sept. 1602 i den store Pestepidemi, som i dette og omgivende Aar hjemsøgte hele Landet og langt videre Kredse. I hans Gravskrift, som Hamsfort formodentlig har sat ham, hedder det: „in acie pestilentiali strenue dimicando occubuit“. ¹⁾

Fra Apotheket i Odense vende vi os til de andre Provinsapotheker, som grundedes særlig i Kong Frederik II.s Regjerings-tid.

Da den ældre Hamsfort baade i Christian III.s og Frederik II.s Tid saa ofte opholdt sig i *Kolding* for, om end nærmest som Læge, at yde Hoffet sin Tjeneste, kan man sikkert gaa ud fra, at han ogsaa har haft et passende Rum paa Koldinghus til dér at tilberede og opbevare sine Lægemedler. Der var altsaa mindre Trang til en Apotheker i denne By, især da det synes, at den tidligere nævnte Kræmmer Arnt Falenkamp har drevet nogen Handel med Varer, der kunde finde Anvendelse i et Apothek. Men efter Hamsforts Død fik *Hermann Reiminich* under 5te Marts 1585 kongl. Privilegium paa at anlægge et Apothek i Kolding og „rejse til Markeder, eller hvor Kongen holdt Hoflager, og der uforment holde sit Apothek og Vare, tilfals“, hvorhos det bevilgedes ham at holde en Vinkjælder sammesteds, dog uden Udelukkelse af andre, hvem dette tidligere var bevilget. ²⁾ Han døde i Kolding 20. Juni 1598 og blev begravet i Kirkens Chor. ³⁾

I *Aarhus* Bys Borgerbog omtales, at *Hans Jung*, Apotheker, 1543 tog Borgerskab der i Staden. ⁴⁾ Om han er forbleven

¹⁾ Pontoppidan: *Marmora Danica* I p. 224. ²⁾ *Archiv f. Pharmaci* XLII, S. 205. ³⁾ *Fyhn*: *Efterretning om Kjøbstaden Kolding*, S. 283. ⁴⁾ *Hübertz*: *Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus* I S. 246.

der, kan dog være tvivlsomt, da en Apotheker af samme Navn netop samme Aar indtraadte som Medlem af det bekjendte Gilde „Guds Legems Lag“ i *Aalborg*. Imidlertid er der jo ogsaa Mulighed for, at han fra *Aalborg* er flyttet til *Aarhus*. Dog synes Indtrædelsen i Gildet at tyde paa, at *Aalborg* har været den By, hvor han har fæstet varigere Bolig. Noget Privilegium for ham kjendes dog ikke. I ethvert Tilfælde har Apotheket ikke været af stor Varighed i nogen af de to nævnte Byer, da Dr. Chr. Morsing, som tidligere er omtalt, jo 1546 sagde, at der kun var ét Apothek her i Landet (det i *Kjøbenhavn*), og da det senere beklagedes, at *Nørrejyllands* Beboere maatte lade Apothekervarer hente fra andre „Lande“ — hvilket sidste Ord i hin Tid sædvanlig brugtes for Landsdele.

Den nævnte Klage omtales som Grund til Ønsket om Oprettelsen af et Apothek i *Viborg*, da *Philippus Hawichendall* den 16de Feb. 1573 fik kgl. Tilladelse til at anlægge et saadant med det Privilegium, at han skulde være fri for al borgerlig Tynge paa den Betingelse, at han holdt „et godt og ustraffeligt Apothek med forstandige Svende“ og gode, uforfalskede Urter, og solgte sine Varer til en rimelig Pris. Kunde han overbevises om nogen Forsømmelighed, skulde det ham givne Privilegium være forbrudt.¹⁾ Denne Bevilling synes den nævnte Apotheker dog ikke at have benyttet, mulig har han overdraget den til *Jakob Wikrat* fra *Hamborg*, der dog allerede døde 1577. I den Gravskrift over sidstnævnte, der i sin Tid fandtes i Graabrødre Kirke i *Viborg*, betegnedes han nemlig som „Apotheker og Chirurgus“.²⁾ Privilegiet gik nu over til Provinsiallægen Dr. *Hans Paludan* i *Viborg*, som følgende Kongebrev viser:

„Vi Frederik II etc. G. a. v., at efterdi vi komme udi Forfaring, hvorledes udi vort Land *Nørrejylland* ikke skal findes noget Apothek at være anrettet, vore Undersaatter, menige Landsens Indbyggere der sammesteds, til mærkelig stor Skade og Besværing, saa at hvis de behøve at kjøbe enten Urter eller anden Del, som paa Apotheket kunde fal holdes,

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75, S. 225. (Denne Apothekers Navn skrives jævnlig urigtig: Hanchendell). ²⁾ Dansk Atlas IV, S. 625.

nødes de til at lade hente udi andre Lande; og vi for nogen Tid siden have bevilget en ved Navn Philippus Hauichendall at maatte anrette et Apothek udi vor Kjøbsted Viborg, hvilket han dog ikke haver fulddrevet, som det sig burde: Da have vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og menige Landsens Indbyggere til Gavn og Bedste, undt, bevilget og tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde, bevilge og tillade, at os elskelige, højlærde Mand Dr. Johannes Paludanus, Med. Dr., maa udi forskrevne vor Kjøbsted Viborg anrette og lade holde et Apothek, og der saavel som anden Steds her udi Riget bruge hans Kjøbmandsskab, Vandel og Næring, som andre vore Undersaatter og Borgere udi Riget, og maa og skal han være kvit og fri for Skat og al anden borgerlig og Bys Tyngde, og dermed ikke at skulle besværes udi nogen Maade. Dog med saadanne Vilkaar, at han skal holde et godt, ustraffeligt Apothek, med gode forstandige Svende, nødtørftige Urter, der ferske og uforfalskede ere, med al anden Tilbehøring, som bør at findes udi et Apothek. Han skal og lade sælge og afhænde til vore Undersaatter og andre, hvad de behøve og kjøbendes vorder, for et skjelligt, billigt Kjøb, og have flittig Opseende, at dermed saa i alle Maader forholdes, at ingen Klagemaal med Billighed derover kommendes vorder. Og medens og al den Stund, han i saa Maade lader holde der et ustraffeligt Apothek, skal imidlertid ingen anden Apothek noget andet Steds udi vort Land Nørrejylland maa holdes eller indrettes. Frederiksborg den 8. December 1577.¹⁾

Hans Paludan var født 1538 i Nederlandene og Søn af Dr. med. Johannes Paludanus og Barbara van der Rone. Paa Grund af Religionsforfølgelserne maatte Familien forlade sit Hjem og søge et nyt i Lybek. Efter Faderens Død her drog Moderen til Danmark, da hendes Datter var bleven gift med M. Christoffer Knoff, tysk Hofpræst hos Frederik II. Derved fik Sønnen ogsaa sit Hjem her i Landet, og da han havde fuldendt sine medicinske Studier og taget Doctorgraden udenlands, blev han Læge hos Enkedronning Dorothea, der som

¹⁾ Herholdt: Archiv S. 69—71.

oftest boede paa Koldinghus. Efter hendes Død udnævnte Frederik II ham 5. December 1571 til Provinsiallæge i Nørrejylland med Bolig i Viborg, dog med Forpligtelse til ogsaa at tjene Kongen som Livlæge, naar det behøvedes. Som ovenfor er omtalt, fik han 1577 tillige Apothekerprivilegium; men om hans Benyttelse af samme savne vi Efterretninger. I ethvert Tilfælde har hans Virksomhed som Apotheker ikke været langvarig, da der efter 10 Aars Forløb kom en anden. Sin øvrige Levetid tilbragte Dr. Paludan som Læge og Prælat i Kapitlet i Viborg. Han døde 19. Nov. 1615. I sine to Ægteskaber havde han en meget talrig Børnesflok.

Paludans Efterfølger som Apotheker i Viborg var *Johan Hermann*, der erhvervede følgende kongl. Bevilling:

„Vi Frederik etc. Gjøre alle vitterligt, at eftersom denne Brevviser, os elsk. Johannes Hermann, haver sig underdanigst tilbødet udi vor Kjøbsted Viborg at ville begynde, anrette og holde et Apotkek af adskillige apothekiske Materia, Urter og Specerier, eftersom et fuldkomment Apothek tilhører, der udi at ville og skulle holde: Da have vi, vore Undersaatter til Gavn og Bedste, undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at forskr. Johannes Hermann maa nu strax der sammesteds lade forskr. Apothek anrette; dog skal han være forpligtet at holde sliig Vare, Urter, Speceri og andet saadant, som til et Apothek med Rette hører og ustraffelig befindes; og skal han der sammesteds maa være og blive kvit og fri og forskaanet for Skat, Hold og anden kongelig eller borgerlig og Bys Tyng, som der kan komme; og skal ingen Borger eller Fremmed hannem til Forprang og Nachdel maa sælge nogen sød Vin, Luthendrank, Claret eller saadan tilberedt Vin, ej heller nogen stødte Urter eller andet apothekiske Materialia, composita eller simplicia, som bør og hører udi et Apothek at være. Desligeste skal han og derhos maa holde en offentlig Vinkjelder og uhindret sælge og udtappe Vin udi Fade, Amer og Pottertal efter Lejligheden. Og dette alt, til saa længe vi anderledes tilsigendes vorder. Og skal han samme sine Varer til vore Undersaatter og andre, som dennem behøve, sælge og afhænde for et skjelligt og lideligt Værd, og sig udi

alle Maader derudinden skikke og forholde, at ingen Klagemaal med Billighed og Ret over hannem kommandes vorder. Og skal hermed strængeligen og alvorligen være forbudt nogen andre at holde Apothek eller saadan Speceri, som til Apothek behøves, udi forskr. Viborg, forskr. Johanni Hermanno paa hans Apothek, Næring og Bjerging til Hinder og Skade udi nogen Maade, under den Pæn og Straf, som vedbør. Dog ville vi hermed ikke have ment nogen gemene Urter, som man plejer at bruge udi Kjøkken. Cum inhibitione solita. Skanderborg 3. Feb. Ao. 1587.¹⁾

Da der rimeligvis ikke har været synderlig glimrende Udsigter for en Apothekers Udkomme i Viborg, fik Johan Hermann samtidig (4. Feb. 87) Brev paa et Vikarie i Aarhus Domkirke og lidt senere (22 August samme Aar) fik han ogsaa Brev paa Kongetienden af Farsø Sogn.²⁾ Den sidste Forlening var nær bleven ham berøvet 1594, da der allerede var udstedt kgl. Befaling om at inddrage den;³⁾ men det maa være lykkedes „Johannes Apotheker“, som han kaldes, at afværge Uvejret, da han ved Brev af 14. Maj 1595 fik kgl. Bekræftelse paa fremdeles at nyde dette Beneficium, „dog saa at han skal holde et godt og forsvarligt Apothek. Saa fremt anderledes befindes, skal han have det aabne Brev forbrudt“.

Foruden Kjøbenhavn var der ingen anden By i Sjælland, der fik Apothek i denne Periode, end *Helsingør*. I Statsregnskabet for 1577 og 78 omtales *Arent thom Rade* som Apotheker her,⁴⁾ men han har dog neppe været her længe og heller ikke haft noget kongl. Privilegium. Et saadant blev derimod 1581 givet en vis *Peiter Pester*, som følgende Brev viser:

„Vi Frederik II o. s. v. G. a. v., at efterdi udi vor Kjøbsted Helsingør til des ikke haver været noget Apothek anrettet, og som Byen sig nu meget forbedrer og tiltager, og det derfor vil gjøres fornøden, at sammesteds et Apothek blev anrettet,

¹⁾ Jydske Registre Nr. 4, Fol. 176. ²⁾ Arch. for Pharmaci XVII, S. 270. ³⁾ Rørdam: Danske Kirkelove II, 531. ⁴⁾ Arch. f. Pharmaci XXII, S. 51. — At der var et Apothek i Helsingør paa denne Tid, fremgaar ogsaa af Aarsberetninger fra Geh.-Arch. III, Till. S. 62.

menige Byens Indbyggere, saa vel som Fremmede, did hænder at komme, til Gavn og Bedste, paa det de der kunde bekomme tilkjøbs Urter og anden Del, som paa et Apothek hør fal at holdes, og hver Behov haver, da haver vi af vor synderlige Gunst og Naade undt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at denne Brevviser, os elsk. Peiter Pester, maa udi forskr. vor Kjøbsted Helsingør anrette et Apothek og nyde sammesteds slig Ret og Frihed, som en Apotheker udi andre velordnede Stæder haver nydt, og skal ingen andre uden han selv alene maa holde Apothek sammesteds, ham til Forprang, udi 10 samfulde Aar næst efter dette vort aabne Brevs Datum regnendes, ej heller skulle Borgerne maa holde tilkjøbs udi deres Kram nogen synderlig Speceri, som udi et Apothek bør at holdes, forskr. Peiter Pester til Forprang; dog saa at han skal være forpligtet til at holde et godt Apothek med forstandige Svende, nødtørftige Urter, som ere gode og uforfalskede, med al anden Tilbehøring, som bør at findes og være udi et Apothek, og deraf sælge og afhænde til vore Undersaatter og andre, hvis de behøve og kjøbendes vorder, for et skjelligt og lideligt Kjøb, og sig udi alle Maader derudi skikke og forholde, at ingen Klagemaal med Billighed og Ret over ham kommendes vorder. Og skal hermed strengeligen være forbudt nogen anden at holde Apothek eller Speceri og Urter tilfals udi forskr. Helsingør, forskr. Peiter Pester paa hans Apothek, Næring og Bjerging til Hinder og Skade, under den Straf, som vedbør. Cum inhibitione solita. Actum Frederiksborg den 16de Dag Juli, Aar 1581.¹⁾

Om denne Apotheker er iøvrigt intet nærmere bekjendt. Som man ser, blev Bevillingen kun givet paa 10 Aar, men efter Udløbet af denne Tid fik han den 2den Juni 1592 Fornyelse paa Privilegiet.²⁾

Ogsaa Landet hinsides Sundet fik i Frederik II.s Tid et Apothek i Malmø. Under 4. April 1571 udgik der nemlig et kongl. aabent Brev om, at *Erasmus von dem Brucke* maatte bosætte sig i Malmø, oprette et Apothek der og være fri for

¹⁾ Wegener: Aarsberetning f. Geh. Archivis III, Till. S. 64—5. ²⁾ Archiv f. Pharm. XX, S. 264.

Skat og anden kongelig og borgerlig Tyngde, saa længe han levede. Der maatte ikke oprettes noget andet Apothek i Skaane. Derimod forpligtedes han som sædvanlig til at holde forstandige Svende og gode, uforfalskede Urter og at sælge dem til en rimelig Pris. Viste han sig i nogen Maade forsømmelig, skulde dette Brev være forbrudt.¹⁾ Vi savne imidlertid Efterretning om, hvorvidt Apotheket virkelig er traadt i Virksomhed, og hvor længe den har varet. Men da Malmø var en god Handelsby, er det ikke usandsynligt, at en Apotheker har kunnet leve der, især naar han havde hele Skaane til Opland.

Ved Frederik II.s Død 1588 var der altsaa Apotheker i Kjøbenhavn, Helsingør, Odense, Viborg og Kolding, rimeligvis ogsaa i Malmø. De vistnok upriviligerede Apotheker, der til en Tid havde bestaaet i Aarhus og Aalborg, synes snart at have ophørt at virke. Derimod var der Apotheker i Haderslev og Slesvig og muligvis i enkelte andre sønderjydske Byer. At de to sidstnævnte Apotheker have været priviligerede, kan vel neppe betvivles.

Apothekerprivilegierne vare af noget forskjellig Art. De fleste af dem vare oprindelig personlige, men flere af dem havde aabenbart en Tendens til at blive reelle, saaledes som Tilfældet blev med Villum v. Unnas i Kjøbenhavn. Hamsforts Privilegium i Odense var absolut reelt, saa at hans Efterkommere havde Lov til at holde Apothek, selv om ingen af dem var Pharmaceuter, mod at lade Apotheket bestyre ved Provisor. Dr. Paludans Privilegium i Viborg var vel personligt, men det er alligevel ikke usandsynligt, at han faktisk har afhændet det til sin Efterfølger. Naar der i dette Privilegium udtales, at intet andet Apothek maatte oprettes i Nørrejylland, da blev dette ikke engang overholdt i Fred. II.s Tid, da et Apothek jo 1585 blev oprettet i Kolding, ved hvilket sidste der er at mærke, at Indehaveren af samme fik Tilladelse til at rejse om og afsætte sine Varer paa Markeder og paa Steder, hvor Kongen holdt sin

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75, S 23.

Hoflejr, og hvor det altsaa kunde antages, at Folk fra forskellige Steder kom sammen.

Hvad angaar Love og Anordninger Apothekervæsenet vedrørende, da er der neppe, Bartskjærerlaugets førømtalte Skraa undtagen, under Chr. d. 3die og Fred. d. 2den givet andre end de Bestemmelser, som findes i Privilegierne. Heraf ses det, at Apothekerne skulde være fri for Skatter og borgerlige Ombud, og foruden deres Apothekernæring havde de ogsaa Lov at drive almindelig Kjøbmandshandel, medens det var Kjøbmændene forbudt at handle med Apothekervarer. Ligeledes havde Apothekerne en Del Steder særlig Tilladelse til at drive Handel med Vin. Som tidligere omtalt, blev Unnas Apothek 1569 visiteret af to Læger, og Instruxen for disse Visitatorer er et vigtigt Aktstykke i hin Tids Historie; men forøvrigt bleve Apothekerne neppe ellers visiterede i denne Periode. — De allerfleste af de omtalte Apothekere, om ikke alle, vare Udlændinge og havde vistnok modtaget deres faglige Uddannelse i Udlandet. Ligesom Lægevidenskaben nemlig under Chr. d. 3die og Fred. d. 2den ikke gjorde betydelige Fremskridt her i Landet, saaledes gik det ogsaa med Apothekervæsenet. Under Chr. d. 4de og Fred. d. 3die lagdes derimod den Grundvold, og fastsattes eller forberedtes de Retsregler, hvorpaa vort Apothekervæsen hovedsagelig hviler den Dag i Dag.
